

वेबर्स लॉ

“हलो! इज डॅट वॉल्डेमार वेबर?” मी फोनवर विचारले.

“स्पिकिंग”, तिकडून उत्तर आले.

“इज डॅट वॉल्डेमार वेबर हू वॉज इन बर्कले?” मी खात्री करून घेण्याचा प्रयत्न करत होतो.

“येस. हू इज दिस?” तिकडून विचारणा आली.

“दिस इज सुधीर, युअर रूम-मेट फ्रॉम बर्कले.” आता नव्वद टक्के खात्री होती.

“सुड-हीर, व्हॉट ए प्लेझांट सरप्राईज. हाऊ द हेल आर यू? इट्स बीन ए लाँग टाइम?” त्याला स्पेलिंग न सांगता माझे नाव कळले. आता शंका असायचे काहीच कारण नव्हतं.

आज, सुदैवाने लवकरची फ्लाईट मिळालेली होती आणि कनेक्शनही वेळेवर होऊन ओक्लाहोमा सिटीला संध्याकाळीच पोचलो होतो. बहुतेक वेळा, कामानंतरची फ्लाईट घेऊन विमानातील बेचव आणि अल्प पदार्थ खाऊन भुकेने व्याकुळलेलो उशिरा हॉटेलवर जायचो. बिझिनेस ट्रीप लोकांना भूषणावह वाटते, पण मला त्याची कटकटच होते. आज मला पोटभर जेवायला मिळणार होते ह्या विचाराने मन थोडे उल्हसित होते. हॉटेल जवळच होते. दुसऱ्या दिवशी माझे प्रोजेक्ट प्रपोझल मीटिंगमध्ये मांडायचे होते. रात्री शांत झोप मिळणे महत्त्वाचे होते. ‘नॅशनल’ची गाडी घेऊन तत्परतेने हॉटेलमध्ये गेलो. तेथील ‘यलो पेजेस’मधून भारतीय रेस्टॉरंट शोधून काढले. परगावी गेलो म्हणजे तेथील गावात पटेल, शहा किंती आहेत हे बघण्याचा मला नाद असायचा; त्यावरून तेथे भारतीय लोक किंती आहेत त्याचा अंदाज येतो. बहुतेक वेळी देहली, बॉम्बे, कोहिनूर, मोगल अशा नावांखाली काहीतरी खानावळ सापडते. एकटा असल्याने जेवण लवकर झाले. जेवणात भात-भाजी असल्याने पोट आणि आत्मा संतुष्ट झाले होते. हॉटेलवर परताना ओक्लाहोमा सिटीत कोणी ओळखीचे आहे का ह्याचा वायफळ विचार करत होतो. बर्कलेला इंटरनॅशनल हाऊसमध्ये असताना एक रूम-मेट

ओकलाहोमातून आला होता असे अंधुक आठवत होते. गावाचे नाव लक्षात नव्हते, कारण त्यावेळी अमेरिकेच्या भूगोलाचे ज्ञान बेताचे होते. बर्कलेला माझे अनेक रूम-मेट होते पण वॉल्डेमार वेबर ही वळी खास लक्षात राहण्याजोगी होती. खोलीवर सहज फोन बुकमध्ये त्याचे नाव पाहिले. आश्वर्य म्हणजे ते होते! वॉल्डेमार वेबर नावाची एकच व्यक्ती ओकलाहोमात असणार ह्याची खात्री होती, तसेच झाले.

आय. हाऊसमधला माझा पहिला रूम-मेट फिलीप कूपर, पहिल्या सेमेस्टरनंतर बाहेर पडला. आंतरराष्ट्रीय विद्यार्थ्यांना अमेरिकेची माहिती व्हावी ह्या हेतूने आय. हाऊसमध्ये त्यांना अमेरिकन रूम-मेटची व्यवस्था करत असत. वॉल्डेमार हा माझा नवीन रूम-मेट होता. त्याला भेटण्याची उत्सुकता होती, म्हणून पहिल्या दिवशी जरा लवकर खोलीवर आलो. किल्ली लावून दार उघडताना आतून गिटारचा आवाज ऐकू आला. मी हव्यूच आत पाऊल ठेवले. त्याला चाहूल लागली म्हणून बरे, नाही तर त्याच्या गिटारवादनाचा भंग मला करावा लागला असता. तो दोन पलंगांच्या मध्ये खुर्ची घेऊन बसला होता. माझे कपाट आणि टेबल पलीकडच्या भिंतीशी होते. त्याने रीतीला धरून क्षमा मागून मला जायला जागा दिली आणि स्वतःची ओळख करून दिली.

तो माझ्या उंचीचा, पण जरा स्थूल बांध्याचा होता. डोक्यावरचे केस जरा विरळ झालेले पाहून तो माझ्यापेक्षा सात-आठ वर्षांनी मोठा असेल असा अंदाज केला. तो दोन गुडध्यांवर गिटारला उताणे ठेवून गोंजारत होता. जणू कर्कश आवाज काढल्यामुळे तो तिचे सांत्वन करत होता! गिटार माझे खास आवडीचे वाद्य नाही आणि त्यात नवशिख्याने वाजवलेले पाश्चात्य संगीत म्हणजे कानावर अत्याचार होतो. तरीसुद्धा मी त्याच्या कलेचे औपचारिक रीत्या कौतुक केले. फार केले असते तर आणखी ऐकावे लागले असते. तो ओकलाहोमा युनिवर्सिटीत गणितात पीएच.डी. करत होता. त्याचा अँडव्हायझर बर्कलेला सबॅटिकल घेऊन तीन महिने आला होता. संशोधन करण्यात आणि प्रबंध लिहिण्यात खंड पढू नये अशा हेतूने तोही बर्कलेला आला होता. मला गणितात फारसे गम्य नसल्याने गणिततज्ज्ञ लोकांचा आदर वाटतो. हा तर त्यात संशोधन करणारा म्हणजे ह्यांनी आणखी वरचा टप्पा गाठलेला होता.

ह्याची दिनचर्या टी.व्ही.च्या कार्यक्रमांसारखी अगदी ठरलेली असायची. सकाळी साडेसहा वाजता उठायचा. साडेसहा ते साडेसात - दात घासणे, दाढी करणे, प्रातर्विधी उरकणे, स्नान करणे आणि तयार होणे. साडेसातला भोजनगृहात ब्रेकफास्टला जायचे. बरोबर आठ वाजता तो गणिताच्या विभागाकडे कूच करत

असे. तेथील कार्यक्रमसुद्धा नक्की ठरलेले असावेत, पण ते मी जाणून घेण्याचा प्रयत्न केला नाही. पण तो रोज सकाळच्या जेवणासाठी भोजनगृहातून लंच बँग घेऊन जात असे. कॅलिफोर्निया ओकलाहोमापेक्षा बरंच महाग आहे असा त्याचा दावा होता. संध्याकाळी सहाला तेथून निघून साडेसहाला आय. हाऊसला परतायचा. नंतर अर्धा तास डाक बघणे, बिले लिहिणे वगैरे. सातला जेवण मग साडेसात ते आठ शतपावली (म्हणजे बाहेर फिरायला जाणे). आठ ते नऊ गिटार. मी त्या काळात खोलीवर यायचे टाळायचो. नऊ ते दहा तो अनबाइंड करायचा - म्हणजे फुटकळ वाचणे, रेडिओ ऐकणे आणि त्या काळात माझ्याशी (मी असलो तर) गप्पा मारणे, दिवसाचा वृत्तांत सांगणे वगैरे. दहा वाजता घड्याळाच्या ठोक्यावर वस्त्रहीन होऊन नग्नावस्थेत शव्येत शिरायचा. गप्पात खंड पाढून 'टाइम टू गो टू बेड; गुड नाइट' असे म्हणून तो निद्रादेवीची आराधना करायला लागत असे. पहिल्या दिवशी ओळख अगणि गप्पा चालू असताना हे दृश्य पाहिले तेव्हा भोवळ आल्यासारखे वाटले. त्याच्या मते, असे दिगंबरावस्थेत झोपणे आरोग्यदायक असते. कॅम्पसवरच्या स्विमिंग पूलच्या लॉकर रूममध्ये सगळे वस्त्रहीन अवस्थेत एकत्र आंघोळ करून कपडे घालत असताना इथला हा निर्लज्जपणा अनुभवला होता. खोलीमध्ये वन-ऑन-वनचा हा पहिलाच अनुभव होता. आधीचा रूम-मेट, फिलिप कूपर पॅण्ट घालूनच झोपायचा, त्यामुळे हे प्रकरण वेगळेच होते. सकाळी अंगावर पॅण्ट असल्याने तो कॉलेजला जायला तयारच असे. वेळ असला तर दात घासत असे नाहीतर माऊथ वॉशवर भागवत असे. वॉल्डेमार गाडी चालवताना मोटर व्हेर्इकलच्या पुस्तकानुसार योग्य अंतर ठेवून, मागे-पुढे-डावीकडे-उजवीकडे बघून चालवायचा. फिलिप कूपरची रीत त्याच्या उलट होती. एकदा, त्याच्या हातून समोरच्या गाडीला धक्का लागला. पोलिस तेथेच होता. त्याने पोलिसाला अभिवादन केले. त्याला भोंगा वाजवत तिकीट द्यायला कुठे लांब जावे लागले नाही. ह्या दोघांमुळे मला अमेरिकन लोकांच्या राहणीची व्यवस्थित माहिती झाली.

प्रोफेसरकडून माहिती काढून तो चर्चमध्ये रविवारी जात असे. तेथे मेरीची ओळख झाली होती. रविवारी चर्चनंतर तो मेरीबरोबर असायचा. संध्याकाळी आय. हाऊसमध्ये जेवण नसायचे, त्यामुळे वेळेचा अनायसे सदुपयोग होत असे. शनिवारी सकाळी ब्रेकफास्टनंतर तो चर्चच्या आवारात जाऊन हाताने गाडी धूत असे. अगदी धो धो पाऊस कोसळत असला तरी हा उपक्रम चुकत असे. विद्यार्थ्यांना सहसा गाडी परवडत नाही. त्यातून हा ओकलाहोमाहून गाडी घेऊन आला ह्याचे मला अतोनात कुतूहल वाटत असे. दुपारी तो जवळपास साइट

सीईंगला जायचा. कॅलिफोर्नियातील तीन महिन्यांच्या वास्तव्याचा त्याला पुरेपूर फायदा घ्यायचा होता. शिवाय, त्याला फोटोग्राफीचा छंदही पुरवता यायचा. त्याचे कॅमेरा, ट्रायपॉड, फ्लॅश आणि तन्हतन्हेच्या लेन्सेस हे नेहमी गाडीमध्येच असायचे.

त्याची शिस्त, वक्तशीरपणा व्यवस्थितपणा, नियमितपणा, पद्धतशीरपणा व विचारी स्वभाव म्हटले तर वाखाणण्यासारखा आणि हेवा वाटावा असा होता. गणितात पीएच.डी. करायला असंच लागते अशी माझी खात्री झाली आणि म्हणूनच की काय मी त्या भानगडीत पडलो नाही. प्रत्येक वेळी त्याचा पेहराव आणि सामुग्री अगदी योग्य असायची. गाडी धुवायला अर्धी पॅण्ट, वॉटर प्रूफ बूट, हातात शेमॉय, चर्चला जाताना सूट, साइट सीईंग आणि बीचवर जाताना अर्धी पॅट, टी शर्ट आणि टक्कल झाकायला टोपी वैरे.

पण पावसात गाडी धुवायची गरज आहे का? एकदा शनिवारी बर्कलेजबळच्या टेकड्यावर सृष्टिसौंदर्य बघायला गेला असताना त्याला रस्त्यात एक हरण दिसले. फोटो घेण्यासाठी त्याने लगेच गाडी थांबवली. ट्रॅक उघडून ट्रायपॉड उभा केला, त्यावर लेन्स लाऊन कॅमेरा चढवला. ते हरण त्याने फोटो घेर्वर्यात थांबले नाही हे अगदी मोकळेपणाने मला सांगितले. मला तर असला वेडेपणा सांगायला संकोच वाटला असता.

एका रविवारी तो मेरीला घेऊन समुद्रावरच्या बीचवर (वाळूत लोळायला) जाणार होता. त्याने मला हिशोब सांगितला. गाडीसाठी गॅस - दोन डॉलर (हो; ही जुनी गोष्ट आहे; तेव्हा गॅस स्वस्त होता.), बे ब्रीजचा टोल - पन्नास सेंट, बीचवर पार्किंग - पन्नास सेंट, बीचवर मेरी बहुतेक सनटॅन लोशन मागेल - सव्वा दोन डॉलर, बीचवर भूक लागली तर पॉप कॉर्न आणि कोक - साडेतीन डॉलर (दोघांचे मिळून). घरी येताना मेरी बहुतेक आपल्या घरी जेवायला बोलवेल. हिशोबाप्रमाणे तो पावणेऊ डॉलर घेऊन जाणार होता. मला डेटवर जाण्याचा असा सराव नसला तरी मुलीवर लाइन मारायला त्या काळातही पावणेऊ डॉलर तोकडे वाटले. शिवाय, माझ्या मानाने त्याची ऐपत नक्की जास्त होती आणि गाडी आहे म्हणजे तो धनवान होता. माझ्या आग्रहास्तव तो दहा डॉलर घेऊन गेला. त्या रात्री खोलीवर आल्यावर त्याने माझ्यासमोर उरलेला सव्वा डॉलर अभिमानाने टाकला आणि मला वेढ्यात काढले.

एकदा, त्याच्या प्रोफेसरला मी भारतीय आहे हे कळल्यावर त्याने मला भेटायची इच्छा व्यक्त केली. त्या काळात ओकलाहोमातील लोकांना भारतीय लोक मांगळावरून उतरले आहेत असे वाटत असावे. वॉल्डेमारलासुद्धा आधी

खूप कुतूहल होते; मग आम्ही मंगळावरचे नाही हे कळू लागले. भाषा, आहार आणि लग्नपद्धती सोडल्यास आमच्यात व त्याच्यात काहीही फारसा फरक नाही हे उमगले. त्याच वेळेस वॉल्डेमार त्याला आपली गिटार वाजवून दाखवणार होता. मेरीची पिइझाची कृतीही द्यायची होती. मेरीने एकदा वॉल्डेमारला पिइझा करून खाऊ घातला होता त्याची सुग्रास रेसिपी त्याला आपल्या अँडब्हायझरला दाखवायची होती. ते दोघेही ओकलाहोमाचे असल्याने त्यांना कॅलिफोर्नियाच्या असल्या गोष्टीबद्दल कौतुक व उत्सुकता होती. सगळ्या गोष्टी वॉल्डेमार त्याच्या डायरीमध्ये सुवाच्य अक्षरात टिपून ठेवायचा. तो त्याच्या टेबलावर ती डायरी उघडी ठेवत असे. त्यात त्याने लिहिले होते - ‘विंजीट प्रोफ्सर, टेक गिटार, पिइझा रेसीपी अँड सूड-हीर’ माझी पिइझा रेसीपी आणि गिटारबरोबर गणना झाली होती. फारच मोठा मान मिळाला होता! खिशात मावत नसल्याने तो बहुधा त्याच्या प्रिय गिटारीबरोबर मला डिकीमध्ये टाकणार असे वाटले. तो नेव्हीमध्ये असताना तर ऑफिशियल रेकॉर्डमध्ये जर काही शंका अथवा गफलत असल्यास तेथील अधिकारी वॉल्डेमारच्या डायरीकडे धाव घेत. त्यांना अचूक नोंद सापडायची, असे तो अभिमानाने सांगत असे.

असा हा आमचा रूम-मेट एक दिवस रात्री अकरा वाजता मी खोलीवर आलो तेव्हा जागा होता. मला आश्चर्याचा धक्काच बसला! ह्या वेळी तो निद्रादेवीच्या कुशीत विलीन झालेला असायचा. दिवा लागलेला होता. वॉल्डेमार खोलीच्या छताकडे डोळे सताड उघडे ठेवून बघत होता, पण उल्हसित चेहेरा लपत नव्हता. क्षणभर वाटले, की आज सायंकाळी मेरी भेटली असावी. डेटचा वरचा टप्पा गाठला असावा. पण ते शक्य नव्हते. तो बुधवार होता. मेरीचा वार रविवार असायचा. काहीतरी अनपेक्षित सुखद घटना घडली असावी, पण अकरापर्यंत जागे राहणे त्याच्या जमातीत नव्हते. न राहवून मी विचारले, “व्हॉट्स रांग?”

तो गेले चार आठवडे त्याच्या प्रबंधासाठी एक क्लिष्ट गणिती विधान सिद्ध करायची धडपड करत होता ते आज सिद्ध झाले होते. म्हणून तो बेहद खूष झाला होता. केव्हा एकदा प्रोफेसरला दाखवीन असे त्याला झाले होते. त्यामुळे त्याची झोप उडाली होती. मला आधीच गणिताचा तिटकारा. विनाकारण क्लिष्ट प्रश्नांच्या भानगडीत पडायचे नाही असा माझा दावा होता. त्यामुळे त्याच्या आनंदात सहभागी होणे मला शक्य नव्हते. पण नियमांच्या ह्या गुलामाला भावना आहेत हे पाहून मला बरे वाटले. मी औपचारिक रीत्या त्याच्या अचाट कष्टाचे फळ म्हणून अभिनंदन केले. त्यालाही कोणाला तरी सांगितले ह्याचा आनंद झाला. काही काळ तरी

त्याच्या डोक्यावरचे ओळे हलके झाले होते.

दुसऱ्या दिवशी मी मुद्दाम लवकर खोलीवर आलो. गणितावर प्रेम नसले तरी आता वॉल्डेमारची मैत्री झाली होती. आज प्रोफेसरची काय प्रतिक्रिया झाली हे ऐकण्याची उत्सुकता होती. साडेसहा वाजता जरी ह्या विषयावर बोलायची वेळ नसली तरी आज तो बोलेल असे वाटत होते. काल त्याच्या दिनचर्येचे तासाच्या वर उल्घंघन झाले होते. आज आणखी थोडे करायला हरकत नसावी. बरोबर साडेसहाला खोलीचे दार उघडले. मला पाहिल्यावर त्याने उत्स्फूर्तपणे ‘हाय सूड-हीर’ म्हटले.

“वेल व्हॉट हॅप्णड?” मी लगेच विषयाला हात घातला.

“डीड आय टेल यू अबाऊट वेबर्स लॉ? इट सेज इफ यू कॅन थिंक ऑफ इट अॅण्ड इफ इट इज अॅट ऑल पॉसिबल, समवन एल्स हॅंज ऑलरेडी डन इट.” त्याने निर्विकार चेहऱ्याने उत्तर दिले. न्यू यॉर्कच्या कोलंबिया युनिव्हर्सिटीचे प्रख्यात शास्त्रज्ञ, फाईनमन, ह्यानी असे वर्तवले होते, की जर एखादी गोष्ट शक्य असली तर तर ती दोनशे वर्षांत सिद्धीस नेली जाईल. वेबर्स लॉने त्याही वरची आधाडी मारली होती. फाईनमनचा दोनशे वर्षांचा भविष्यकाळ वेबरने तात्काळ भूतकाळात टाकला होता. अधिक चौकशी केल्यानंतर कळले, की त्याच्या प्रोफेसरने तेच विधान काही दिवसांपूर्वी सिद्ध केले होते. पीएच.डी. आद्य संशोधनावर अवलंबून असते, त्यामुळे त्याच्या कामात पुच्छप्रगती झाली होती, पण वेबर्स लॉ सिद्ध झाल्याचे समाधान त्याच्या बोलण्यात दिसत होते. तुम्हाला जर एखादी गोष्ट सुचली आणि ती जर करणे शक्य असेल तर कोणीतरी आधीच केलेली असते - किती उत्साहभंगी विधान आहे! मी त्याला म्हटले, की हे विधान पदोपदी खरे ठरले तर नुझी डिग्री केव्हा पूर्ण होणार? त्याच्या विचारी स्वभावाने हाही विचार केला होता. तो म्हणाला, “प्रत्येक नियमाला अपवाद असतात. मी माझ्या बाबतीत त्या अपवादावर अवलंबून आहे. केव्हातरी नक्की योग येईल. मी माझे काम चालू ठेवले आहे.” मलाच ह्या तत्त्वज्ञानाचे आणि भावनाहीन गृहस्थाचे वाईट वाटले.

तीन महिने उलटले. वॉल्डेमारने परत ओकलाहोमाला जायची तयारी केली. तो गेल्यानंतर त्याची काही पत्रे अथवा बिले आली तर त्याच्याकडे पाठवीन अशा विचाराने मी त्याच्याकडे पत्ता मागितला. तो म्हणाला, की पत्ता देतो पण सगळ्यांना मी माझा नवीन पत्ता कळवला आहे, तेव्हा इथे काहीही पत्रे येणार नाहीत. त्याची बत्तीशी खरी ठरली होती.

बन्याच वर्षानंतर फोनवर भेट झाली म्हणून आम्हाला दोघांनाही आनंद झाला होता. पुनर्झोळख करून घेण्यात आणि जुन्या आठवणीची उजळणी करण्यात

बराच वेळ गेला. माझे लग्न झाल्याचे मी त्याला सांगितले. शेवटी, वेबर्स लॉचा अपवाद लाभण्याचा योग आला आणि बर्कलेनंतर दोन वर्षांनी त्याने डिग्री पूर्ण केली. तेथील विश्वविद्यालयात तो प्रोफेसर होता. त्याच्याही हाताखाली काही पीएच.डी. करणारे विद्यार्थी होते. त्याचा अँडब्ल्यूयझर सेवानिवृत्त झाला होता. त्याचे मेरीशी काही महिने संबंध राहिले. नंतर त्याने ठरवले की कॅलिफोर्नियातील ही बाब ओक्लाहोमात परवडणार नाही म्हणून त्याने तिचा नाद सोडून दिला. गिटारवादनात प्रगती चालू होती. (कधी तरी ऐकू असे औपचारिक म्हणायचे टाळले).

मग चार हात झाले की नाही हा नाजूक प्रश्न काढला. त्याने एक सुस्कारा टाकला आणि म्हणाला, “अरे सूड-हीर, एक गणिताची प्रोफेसर भेटली होती. आमच्याच कॉलेजमध्ये असल्याने आपोआप ओळख वाढत गेली. गणितावर चर्चा करायचो. बरोबर लंच घ्यायचो. एकमेकांना मदत करायचो. तिलाही फोटोग्राफीची आवड होती. एकमेकांनी काढलेले फोटो बघायचो. त्यावर एकमेकांचे गुण गायचो. राजकारणावरही आमचे एकमत होत असे. असे छत्तीस गुण जुळत असताना लग्नाचा विचार डोक्यात येणे साहजिक आहे आणि तसा आलाही. पण आयत्या वेळी वेबर्स लॉ आडवा आला. गेल्या वर्षांच तिचे लग्न झाले होते. तिने मला खेळवले की माझाच वेंधळेपणा हे कळायला मार्ग नाही. आता परत नवीन संशोधन करायला आणि वेबर्स लॉच्या अपवादाची वाट बघायला सुरुवात केली आहे.”

ह्या वेळी त्याच्या स्वरात पूर्वीपेक्षा जास्त निराशा वाटली. ऐकून मलाही वाईट वाटले. उशीर झालेला होता. त्याच्या वधुसंशोधनाच्या बाबतीत त्याला शुभेच्छा व्यक्त केल्या आणि त्याच्याकडून ईस्ट कोस्टला आमच्याकडे येण्याचे वचन घेतले. त्यावर फोन ठेवायच्या आधी तो म्हणाला, “भारतीय पद्धतीने तू जर वधू शोधून देणार असलास तर नक्की येईन. वेबर्स लॉवर मात करायचा एवढा एकच उपाय आहे.” आपल्या भारतीय लग्नपद्धतीचा क्षणभर अभिमान वाटला. “अवश्य” म्हणून मी निरोप घेतला.

दुसऱ्या दिवशी मीटिंगमध्ये सतत वेबर्स लॉची भीती वाटत होती. त्यात खरेच तथ्य असले आणि तो लागू पडला तर मला परत प्रोजेक्टचा श्रीगणेशा करायला लागणार होता.

- सुधीर आं बे कर

(‘जप्पा – जपे रिका माता’ या कथासं ग हातून)